

Вдосконалення фінансового механізму інноваційного підприємництва в Україні

Проаналізовано складові фінансового механізму інноваційного підприємництва та обґрунтовано напрямки вдосконалення зазначеного механізму з врахуванням сучасних проблем розвитку національної економіки.

The constituents of financial mechanism of innovative enterprise are analyzed and directions of perfection of the noted mechanism taking into account the modern problems of development of national economy are grounded.

Ключові слова: *фінансовий механізм інноваційного підприємництва, державна інноваційна політика, фінансування інноваційної діяльності.*

Вступ. Фінансовий механізм має стати ваговою складовою інноваційної системи України, потужним інструментом державного регулювання інноваційного підприємництва. Слід зазначити, що кожна країна формує фінансовий механізм регулювання інноваційного підприємництва як складову національної інноваційної системи в залежності від рівня розвитку національної економіки, стану науково-технічної сфери, проблем розвитку інноваційного підприємництва в країні, стану інноваційної активності його суб'єктів, існуючої правової бази, стану розвитку інноваційної інфраструктури тощо. Проте побудова і вдосконалення фінансового механізму у кожній країні відбувається за певними принципами, покладеними в основу формування національної інноваційної системи.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню питань регулювання інноваційної діяльності за допомогою фінансового інструментарію присвячені численні праці зарубіжних учених [1, 2, 3, 4 та ін.]. Проте дослідження проблем формування фінансового механізму регулювання інноваційного підприємництва, обґрунтування джерел та форм фінансування ризикованої інноваційної діяльності, визначення економічної ефективності інноваційної діяльності та її впливу на економічні процеси в Україні в період формування і розвитку ринкової системи господарювання не можна вважати вичерпаними.

Павленко І.А., к.е.н., доцент, докторант кафедри економіки підприємств, ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана»

Вони стосуються окремих аспектів цього складного процесу і не розглядають фінансовий механізм як складову національної інноваційної системи. До того ж дослідження зазначених проблем українськими вченими не набули достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. На теперішній час єдиного загально визнаного методичного підходу до формування фінансового механізму регулювання інноваційного підприємництва в Україні не існує, що у свою чергу негативно впливає на стан практичного вирішення цього питання і підвищення ефективності та результативності інноваційної діяльності в країні.

Постановка завдання. Враховуючи нинішній стан, специфіку та високу ступінь ризику інноваційної діяльності, актуальною проблемою сучасного етапу науково-технічного розвитку країни є пошук і обґрунтування форм фінансування, джерел і обсягів фінансових ресурсів для здійснення різних етапів інноваційного процесу та визначення гнучких способів їх залучення в складний і багатогранний процес продукування та впровадження новацій. З огляду на це, завданням нашого дослідження є аналіз фінансового забезпечення інноваційних процесів та розробка пропозицій щодо вдосконалення фінансового механізму інноваційного підприємництва в Україні.

Результати. Загально відомо, що якісне оновлення виробництва, впровадження новітніх технологій, розвиток ринкової інфраструктури, і в цілому формування сучасної конкурентноспроможної економіки неможливе без відповідних інвестицій, розробки і впровадження обґрунтованих інноваційних програм і проектів, які вимагають суттєвих фінансових ресурсів. На теперішній час економіка України потребує значних інвестицій, оскільки довгострокове економічне зростання може забезпечуватися лише інтенсифікацією виробництва, технічним і технологічним оновленням галузей народного господарства на інноваційній основі. В цьому полягає фундаментальна основа формування і розширеного відтворення економічного потенціалу країни

Протягом усього часу статистичних спостережень за структурою інвестицій в основний капітал (з 1997 р.) відбувається зміна цієї структури. У структурі джерел фінансування найбільшу питому вагу постійно мають власні кошти підприємств, незважаючи на абсолютне зменшення цієї частки - з 75,2% у 1997 році до 61,4% у 2003 році та до 56,5% у 2007 році. Спостерігається також тенденція зменшення частки коштів державного бюджету у структурі інвестицій в основний капітал, натомість частка кредитів та інших джерел фінансування має тенденцію до збільшення.

На теперішній час державною статистикою відслідковується обмежений перелік джерел фінансування інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки, а саме: власні кошти підприємств, кошти державного та місцевих бюджетів, вітчизняних та іноземних інвесторів та інших джерел загальною сумою. Як свідчать статистичні дані, протягом усього періоду найвагомим джерелом фінансування інноваційної діяльності у промисловості були власні кошти підприємств, частка яких у 2005 році становила 87,7%, що на 10,4% більше у порівнянні з попереднім 2004 роком, а у 2008 році – 60,6%, що на 13,1% менше, ніж у 2007 році [5].

У порівнянні з 2000 роком частка фінансування з держбюджету інноваційної сфери збільшилася у сім разів, але незначні обсяги бюджетної підтримки свідчить про пасивну участь держави в інноваційному розвитку промисловості.

Не відрізняється стабільністю участь іноземних інвесторів в інноваційному розвитку вітчизняної промисловості: якщо у 2000 році іноземні інвестори витратили 133 млн.грн. на інноваційний розвиток української промисловості, що становило 7,6% загальної суми, витраченої на інноваційну діяльність, якщо у 2005 році вона дорівнювала 157,9 млн.грн., то у 2007 році - 321,8 млн.грн., або 3%. Однак з початком економічної кризи іноземні інвестиції в інноваційну діяльність українських підприємств впали втричі і за результатами 2008 року склали лише 115,4 млн.грн., що менше рівня 1998 року на 20,4%.

Тенденція зменшення частки коштів, що спрямовуються на інноваційну діяльність, характерна і для вітчизняних інвесторів. При цьому, сума коштів, спрямованих вітчизняними інвесторами на інноваційну діяльність промислових підприємств України, у 2007 році була у 12 разів меншою у порівнянні з коштами іноземних інвесторів, хоча у попередні роки різниця у вкладених цими інвесторами коштах була меншою: у 2005 році це перевищення становило 2 рази, у 2000 році - 3 рази. З початком економічної кризи і відтоком іноземного капіталу з України у 2008 році вітчизняні інвестиції вперше показали суттєве зростання і перевищили закордонні, причому майже в 1,5 рази.

Серед причин, що обумовлюють мізерні обсяги фінансування інноваційної діяльності, необхідно відзначити недостатній розвиток і відсутність комплексного використання протягом усього періоду економічних реформ усіх можливих і доступних джерел інвестування. У переважної

більшості розвинених країн світу найвагомим джерелом інвестицій є внутрішні джерела. До них у першу чергу відносяться кошти амортизаційного фонду. Він має формуватися на економічно обґрунтованих засадах і використовуватися виключно на цілі відтворення основного капіталу.

Вплив виваженої, оптимальної та гнучкої амортизаційної політики на стимулювання інвестицій підтверджується зарубіжним досвідом. Так, у США у другій половині минулого століття декілька разів переглядалися норми амортизаційних відрахувань з метою їх збільшення, що зміцнювало фінансовий стан підприємств і сприяло накопиченню ресурсів для оновлення основного капіталу на інноваційній основі. Норми амортизації, що були впроваджені у 1962 році, майже на третину скорочували термін амортизації основного капіталу в текстильній (з 15 до 9 років), хімічній (з 15 до 11 років), металообробній (з 17 до 12 років) промисловості, на залізничному транспорті (з 25 до 12 років) тощо. Подальше вдосконалення амортизаційної політики відбувалося у США у 80-х роках минулого століття, коли нові норми прискореної амортизації були введені для важкого устаткування (з терміном списання 10 років), для середнього устаткування (з терміном списання 5 років), і для найбільш вразливого до морального зносу устаткування (персональних електронно-обчислювальних машин, наукового обладнання, транспортних засобів тощо), термін списання якого був встановлений на рівні 3 років. Зазначені заходи дозволили сформувати амортизаційні фонди як важливі внутрішні джерела капіталовкладень, скоротити в господарстві країни частку застарілої техніки, сприяли впровадженню новітньої техніки і технологій.

Диференційовані норми амортизації у галузях та пільгові норми для піонерних фірм існують також в Японії. Вони стимулюють прискорений розвиток виробничої сфери і стали більш ефективними формами фінансового забезпечення оновлення виробництва у порівнянні з прямим державним фінансуванням.

Слід зазначити, що в Росії частка власних коштів підприємств в загальних обсягах інвестиційної діяльності становила у 2003 році 46,2%, з них амортизація - 25,2%. Причому частка амортизації в обсягах інвестицій має чітку тенденцію зростання.

Як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, амортизаційна політика в Україні потребує коригування. На наше переконання нормативи амортизаційних відрахувань мають бути більш диференційованими для кожної

групи обладнання в залежності від строків служби, прогнозних оцінок морального зносу, зміни кон'юнктури ринку тощо. Необхідно обмежити державне регулювання у сфері амортизаційної політики, надавши суб'єктам господарювання право самостійно обирати метод обрахування амортизації для кожної групи устаткування та визначати терміни його служби, встановивши межі нормативів амортизаційних відрахувань для певних груп устаткування.

На теперішній час обсяги амортизаційних відрахувань навіть не виокремлюються офіційною статистикою у структурі джерел інвестицій, що не дає змоги їхнього аналізу та об'єктивної оцінки процесів, що відбуваються у формуванні і розширеному відтворенні основних фондів.

В усьому світі вагомим джерелом підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності є бюджетні асигнування, які спрямовуються на реалізацію загальнодержавних і регіональних науково-технічних програм. У ході дослідження Європейського банку реконструкції та розвитку та Світового банку у 2009 році бізнес-середовища 27 країн, що розвиваються (у тому числі й України) була визначена взаємозалежність між стимулюванням інновацій та підтримкою з боку держави. Так, згідно результатів аналізу фахівців, на кожні 4 інноваційні ідеї припадає одна, яка не могла б бути реалізованою без державної підтримки. Відсутність достатньої державної підтримки для здійснення інноваційної діяльності українських підприємств призвела до того, що станом на 31 грудня 2008 року в Україні лише 11% компаній витрачають від 4% до 5% щорічного доходу на інновації, тоді як великі компанії (кадровий штат складає 250 осіб) у Європі витрачають на інновації 60% щорічного доходу, а у представників середнього бізнесу даний показник складає від 36 до 44% [6].

Проте на теперішній час не існує достовірної статистичної інформації про обсяг коштів консолідованого бюджету України, який спрямовується на інноваційний розвиток галузей народного господарства (крім промисловості). Вітчизняна офіційна статистика обмежується спостереженнями за обсягом коштів державного та місцевих бюджетів, що спрямовується на інноваційну діяльність лише у промисловому секторі економіки. У 2008 році з держбюджету було профінансовано близько 2,8% інноваційних витрат промисловості, а у 2005 році частка держбюджету становила 0,5% у загальному обсязі фінансових ресурсів, спрямованих на інноваційний розвиток промисловості. Частка місцевих бюджетів у фінансуванні нововведень

залишається ще меншою: у 2005 році становила лише 0,3%, а у 2008 році вона не перевищила 0,1%.

Нинішня класифікація видатків бюджету України, незважаючи на наявність в ній позиції "видатки розвитку", не дає уявлення про обсяги фінансових ресурсів, які спрямовуються безпосередньо на інвестиційно-інноваційних розвиток народногосподарського комплексу. Знеособлені видатки, що віднесені до видатків розвитку, не можуть характеризувати інноваційність цих бюджетних програм, не визначають рівень бюджетної підтримки інноваційних проектів та інноваційну спрямованість бюджету.

На теперішній час не визначається також і обсяг централізованих капітальних вкладень, який спрямовується на виконання безпосередньо інноваційних проектів. Відсутність видатків у складі бюджету на конкретні інноваційні програми унеможливорює прозорість інноваційного процесу та контроль за станом виконання цих програм, їх ефективність та цільове використання коштів публічних фінансів. Тому уявляється, що складання бюджету інвестиційно-інноваційного розвитку (Бюджету розвитку), який має затверджуватися одночасно із прийняттям Верховною Радою Державного бюджету України, з визначенням фінансових ресурсів за всіма джерелами фінансування у розрізі окремих, конкретних інноваційних проектів за галузями економіки та в регіональному розрізі, термінів їх виконання та відповідальних виконавців на кожному етапі, сприятиме впровадженню інноваційної моделі розвитку економіки України, характеризуватиме рівень фінансування інноваційної діяльності як за рахунок недержавних коштів, так і державної підтримки інноваційного розвитку за конкретними напрямками та створить умови для визначення перспектив і темпів розвитку економіки країни. Саме цільове фінансування інноваційних проектів і програм замість традиційного принципу виділення асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів забезпечить реалізацію програмно-цільового методу управління інноваційним розвитком.

У Російській Федерації, наприклад, з метою державної підтримки найважливіших інноваційних проектів за пріоритетними напрямками науково-технічного прогресу, впровадження конкурентноздатних технологій та освоєння нових видів продукції та послуг Постановою Уряду у 1995 році був заснований Федеральний фонд виробничих інновацій [48]. Фінансові ресурси для цього Фонду передбачаються у державному бюджеті окремим рядком як

частина централізованих капітальних вкладень та акумулюються й інші незаборонені законодавством фінансові ресурси. Крім того, в Росії бюджетними коштами підтримується діяльність Російського фонду фундаментальних досліджень та Фонду сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері. Таким чином лише на підставі діяльності зазначених фондів можна здійснювати аналітичну оцінку стану розвитку інноваційного підприємництва у цій країні та визначати проблеми фінансового забезпечення інноваційної сфери.

Крім бюджетних коштів у фінансовому забезпеченні інноваційного підприємництва вагоме значення мають кошти позабюджетних фондів. В усьому світі існує розгалужена мережа таких позабюджетних фондів, яка характеризує шляхи та способи вирішення інноваційних проблем в економіці країни, а також відображає рівень інноваційної орієнтації цих інституцій і напрями їх інвестиційної діяльності. Проте статистичні дані щодо фінансування інноваційної діяльності промисловості свідчать, що обсяги фінансування цього напрямку з позабюджетних фондів стрімко скорочуються. Якщо у 2000 році на інноваційну діяльність підприємств промисловості із позабюджетних фондів було спрямовано 33,4 млн.грн., то у 2004 році - 0,6 млн.грн., в 2005 році - лише 0,2 млн.грн., у 2007 році - 0,1 млн.грн., а в 2008 році – не спрямовувалось коштів взагалі [153, 154]. Фінансування з позабюджетних фондів у 2000 році становило лише 1,9% від загальної суми коштів, витрачених на інноваційну діяльність у промисловому секторі економіки, а у 2004 р., 2005 р. та 2007 році відсоток коштів позабюджетних фондів, що спрямовувався в інноваційну сферу, не досягав навіть 0,1%.

Існуючий формат статистичної інформації нівелює діяльність утворених позабюджетних фондів, основою функціонування яких має бути інвестиційно-інноваційна діяльність, та не дає уявлення про наявну мережу позабюджетних джерел, про недержавну систему фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, унеможливорює аналіз профільної діяльності таких фондів та оцінку доцільності їх існування з точки зору вирішення проблем інноваційного розвитку країни. Відсутність детальної структури джерел фінансування інноваційної діяльності у розрізі галузей народного господарства унеможливорює аналітичну оцінку стану їх задіяння в інноваційному процесі та вироблення пропозицій щодо їх розширення, активізації діяльності та підвищення ефективності використання коштів. У переліку таких фондів мають

бути представлені, зокрема, такі інституції, як Українська державна інноваційна компанія, як правонаступниця Державного інноваційного фонду, венчурні фонди, інститути спільного інвестування, регіональні позабюджетні фонди тощо. На нашу думку, детальне статистичне представлення у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності позабюджетних фондів продемонструє рівень їх участі у цьому процесі та викриє проблеми фінансування інноваційної діяльності галузей народного господарства.

У країнах розвинутої ринкової економіки наука та інноваційна діяльність фінансується переважно за рахунок недержавних коштів. У цьому процесі вагому участь приймають компанії (рис.1).

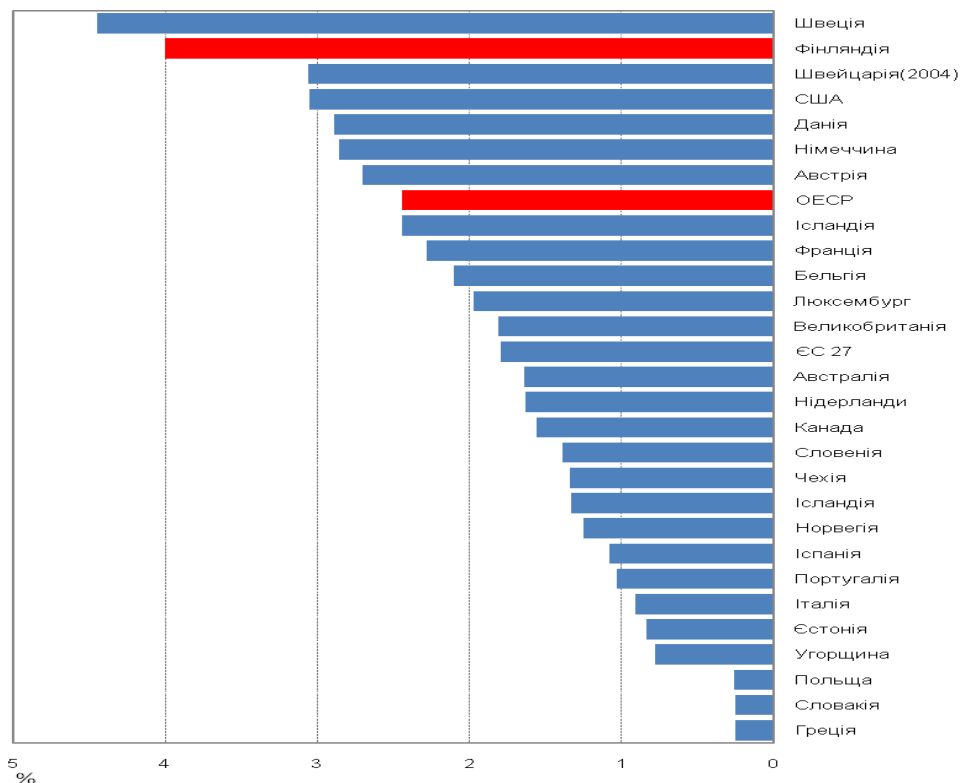

Рис.1. Інтенсивність фінансування бізнесових НДДКР (BERD), 2009 рік [7]
Джерело : OECD, Main Science and Technology Indicators database, June 2009

В Україні для активної участі приватного капіталу в інноваційному процесі необхідна, з одного боку, поява інноваційних структур, які здатні були б створювати комерційно привабливі інноваційні проекти, у фінансуванні яких були б зацікавлені корпоративні структури. З іншого боку, в умовах формування і розвитку ринкових відносин в економіці країни необхідна наявність потужних виробничих компаній, зацікавлених у постійному

оновленні виробництва під тиском конкуренції. Саме такі компанії мають стати ключовим фактором ефективного функціонування національної інноваційної системи та надійним джерелом фінансування фундаментальної і прикладної науки та інноваційної діяльності. Тому в країні паралельно з підвищенням ефективності державного фінансування інноваційного розвитку одночасно має відбуватися стимулювання розвитку інших сегментів інноваційної системи, здатних інвестувати інноваційні проекти. За таких умов частка державного сектора у фінансуванні наукової та інноваційної діяльності об'єктивно буде скорочуватися, а навантаження на державний бюджет зменшуватися.

У умовах дефіциту внутрішніх ресурсів розвитку інноваційного підприємництва в Україні велике значення має можливість залучення іноземних інвестицій. Але їх частка у структурі джерел фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності залишається в Україні незначною. У 2007 році у фінансуванні інноваційної діяльності промислового комплексу вона становила лише 3%, а у 2008 році з початком економічної кризи скоротилась до 1%.

Для диверсифікації джерел фінансування в Україні показовим є досвід уряду Чилі, котрий активно співпрацює зі Світовим банком у процесі реалізації «Програми інноваційного розвитку та посилення конкурентоспроможності» та з рядом інших міжнародних організацій і фондів. «Програму інноваційного розвитку та посилення конкурентоспроможності» (“Programa para promover la Innovación y la Competitividad”) було розроблено чилійським урядом та узгоджено зі Світовим банком у 2008 році, а вже у січні 2009 року було отримано першу частину кредиту, спрямованого на розвиток та посилення конкурентних позицій у глобальному вимірі. Програма являє собою фінансову та технічну підтримку Світовим банком уряду Чилі у сфері інновацій та конкурентоспроможності, спрямованої на посилення інноваційних процесів та створення відповідного інституційного середовища. Реалізація Програми, окрім самого Міністерства економіки, покладена на дві основні організації, що координують інноваційну діяльність в країні, а саме Іннова (Національний департамент сприяння інноваційному розвитку Чилійської агенції з розвитку, Innova) та Національну комісію у сфері наукових та технологічних досліджень (CONICYT).

Місія Іннова Чилі полягає у покращенні продуктивного розвитку країни через здійснення ряду заходів на державному та приватному рівні. Підвищення

конкурентоспроможності країни передбачається через реалізацію та спрощення інноваційного процесу на підприємствах, трансферу технологій та стимулювання підприємницької діяльності та наданні послуг задля покриття різноманітних потреб, з якими стикаються підприємства у процесі інноваційної діяльності. Загалом, передбачається фінансування у обсязі 70 млн. дол. США (окрім уже здійснених витрат в рамках діяльності Фонду інноваційної конкурентоспроможності, що склали близько 22 млн. дол. США у період з 2006 по 2008 рр.), з яких 40 млн. дол. США буде отримано за рахунок бюджетного фінансування із коштів державного бюджету Чилі, а інші 30 млн. дол. США – за рахунок кредиту від Світового банку відповідно до встановленого кредитного розкладу протягом 5 років, починаючи з січня 2009 року. Звіт про результати виконання програми заслуховується представниками чилійського уряду та Світового банку щорічно та на його основі корегується (якщо необхідно) розподіл фінансових потоків і визначається необхідність подальшого фінансування програми. Закінчення програми заплановано на грудень 2014 року із можливістю її подовження ще на 5 років за умов, що результати програми задовольнятимуть як уряд Чилі, так і Світовий банк [8].

Таким чином, реалізація подібної програми в Україні може надати всебічну підтримку інноваційному розвитку вітчизняної економіки та зростанню її конкурентоспроможності у глобальному економічному середовищі.

Для більш масштабного залучення іноземних інвестицій необхідно, на наш погляд, розширити форми їх залучення, використовуючи для цих цілей концесійні договори, законодавчо встановити умови укладання угод про розподіл продукції при використанні інвестицій з різних джерел, різноманітних інвестиційних угод між вітчизняними та іноземними підприємствами. Необхідно також вжити заходи щодо стабілізації українського ринку цінних паперів, розвитку системи інформаційного, маркетингового та консалтингового забезпечення інноваційно-інвестиційних програм та проектів. До таких заходів відноситься, насамперед, повернення капіталу українського походження, нелегально вивезеного за кордон.

За оцінками експертів, обсяг вивезеного за кордон капіталу становить близько 30 млрд.дол. Тож його повернення на батьківщину забезпечить стабільність і надійність інвестиційного процесу та зекономить державні кошти на обслуговування кредитів, залучених із зовнішніх джерел фінансування.

Незважаючи на те, що це питання неодноразово піднімалося на найвищому рівні і було визначено одним із пріоритетних завдань Програми стратегічного розвитку держави "Україна-2010", ця проблема залишається не вирішеною через відсутність відповідного законодавчого акта.

Висновки. Таким чином, вдосконалення фінансового механізму інноваційного підприємництва має відбуватися, на наш погляд, за такими основними напрямками: створення сприятливих законодавчих умов для фінансово-кредитних організацій, що фінансують інноваційну діяльність, створення сприятливих організаційно-правових умов для розвитку венчурного інвестування та страхових компаній зі страхування кредитних ризиків в інноваційному підприємстві, визначення частини державної інвестиційної програми, що має інноваційне спрямування, та встановлення контролю за її реалізацією, фінансування за рахунок державних коштів інноваційних проектів, що мають високий економічний ефект, на конкурсній основі, заохочення інвесторів, що вкладають кошти у розвиток наукоємного високотехнологічного виробництва, шляхом надання їм гарантій у вигляді, наприклад, застави високоліквідних активів або пакетів акцій, удосконалення амортизаційної політики, спрямування коштів від приватизації державного майна на інноваційний розвиток галузей народного господарства, залучення фінансових ресурсів позабюджетних фондів, основою функціонування яких має бути інвестиційно-інноваційна діяльність, розробка механізму залучення в інвестиційно-інноваційну діяльність коштів населення та вивезеного за кордон капіталу українського походження.

Література

1. Мижинский М.Ю. Меры государственно-правового стимулирования инноваций: правовой опыт ЕС / М.Ю. Мижинский // Инновации. -2008. - №7. -С.115-118
2. Зезюлин Д. О государственной поддержке инновационной деятельности / Д. Зезюлин // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. - 2010. - № 3. - С. 28-31.
3. Коптев В., Солодов В., Левин А. Инновационные процессы и венчурное финансирование / В. Коптев, В. Солодов, А. Левин. // Режим доступа: <http://invent.boom.ru/statia2.htm>

4. Левчаев П. А. Обеспечение стоимостного прироста финансовых ресурсов экономических субъектов в условиях инновационной экономики: теория и методология исследования: монография / П. А. Левчаев. - М. : Финансы и Кредит, 2008 (М.). - 214 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Статистичний збірник. - К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України", 2009. -366 с.
6. Country report: France. Europe INNOVA Cluster Mapping Project. Roselyne Koskas, Foundation Sophia Antipolis, 2007.-10 p.
http://www.clusterobservatory.eu/upload/Policy_Report_France_20080116.pdf
7. OECD, Main Science and Technology Indicators database, June 2009
8. Програма підвищення інноваційної конкурентоспроможності Чилі [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.economia.cl/1540/articles-186445_recurso_1.doc.